

سولتان ءماجيت ۇلى

سايرام اغزى

شىنجاڭ خالق باسپاسى

سولتان ءماجىت ۇلى

سايرام ائىزى

(داستاندار)

شىنجاڭ ھالىق باسپاسى

۲۰۰۹ ئۆزگىچە

图书在版编目 (CIP) 数据

赛里木湖传说: 哈萨克文/苏里堂. 买吉提著. — 乌鲁木齐: 新疆人民出版社, 1991. 9 (2009. 5 重印)

ISBN 978-7-228-01682-2

I. 塞... II. 苏... III. 叙事诗—中国—当代—哈萨克语
(中国少数民族语言) IV. I 227. 3

中国版本图书馆 CIP 数据核字 (2009) 第 064193 号

责任编辑: 阿力木

责任校对: 麦克汗

封面设计: 夏提克

赛里木湖的传说(长诗集)(哈萨克文) 苏里堂. 买志提 著

新疆人民出版社出版

(乌鲁木齐市解放南路 348 号 邮政编码 830001)

新疆新华书店发行

新疆生产建设兵团印刷厂印刷

787×1092 毫米 32 开本 4 印张

1991 年 9 月第 1 版 2009 年 5 月第 2 次印刷

印数: 1301—4300

ISBN 978-7-228-01682-2 定价: 9.00 元

جاۋاپتى رەداكتور: عالم قانايپا ۇلى
كوررەكتور: ماكەيپان مامىرقان قىزى
مۇقابسىن جوبالاعان: شاتتىق اڭسا

سايرام اڭىزى

*

شىنجاڭ ھالىق باسپاسى باستىردى
(ئۇرۇمچى قالاسى وڭتۇستىك ازاتلىق كۈشەسى 348 - ئۇلا)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتاپ دۇكەنىنەن تاراتىلدى
شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى قۇرۇلمىسى بېيىڭتۇەنىنىڭ باسپا زاۋۇدىدا باسلىدى
فورماتى 1/32 1092 × 787، 4 باسپا تاباق
1991 - جىل، قىرغۇچى، 1 - باسپاسى
2009 - جىل، مامىر، 2 - باسلىقى
تېراجى: 1301-4300
ISBN 978-7-228-01682-2
باغاسى: 9.00 يۋان

مازمۇنى

1	تالىق الدىندا
70	سايرام اخىزى

تاڭ الدىندا

بەتاشار

تۇرغان شاق بۇلت شىندە قورعالاپ اي،
قاڭسىغان بار تىرشىلىك ءشول دالاداي.
بۇكىل ەل جىن ويناغى بولغان كەزدە،
جاير مەن جاتتى مۇلگىپ تارباعاتاي.

قىرلارى قىزعالداقپەن جاسارمادى،
قىرشىلدى غازىز جاننىڭ جاس ارمانى.
اسپاندا اي ارۋدىڭ ءجۈزى سولپ،
تاڭدارى كۈلە قۇشاق اشا المادى.

ارنادا اساۋ ەمىل اقسا قاتتى،
لاقتىردى تولقىندارى اقشاباتتى.
قاق جارىپ قۇلا دالا كوكىرەگىن،
ەل ءۇشىن ول دا ەركىندىك اشاپ اقتى.

كەتكەن جوق ەستەن شەبىپ وتكەندەگى،
باسقا ۇرىپ، باي وكپەگە تەپكەن كەگى.
كوتەرىپ ەگسەمزدى جۈرە الماۋشى ەك،
ارىقتاي جۇبى جەتكەن كوكتەمدەگى.

ۇمىتپان قاڭسىعانىن كەڭ دالانىڭ،
ۇمىتپان وكسىگەننى شەرلى انانىڭ.
ۇمىتپان دۇلەي كۇشتىڭ زورلىعىمەن،
جاس ارۋ — جارالى جان زارلاعانىن.

جامىلىپ كەڭ ساحارا قارا ءتۈندى،
سارقىراپ سايلىرىنان قان اعىلدى.
سول شاقىتىڭ قارعىس ايتىپ ازابىنا،
وترىمىن كەككە جانىپ قالامىمدى.

* * *

بۇلت بۇركەپ كورىنبەيدى كەكتە كۈن دە،
ۇلىدى قاسقىر تاۋدىڭ بۇكتەرىندە.
اتاقى تالىپ دەگەن بولدى ۇكىرداي،
بىلەگەن نەشە رۋدى وكتەم سۈرە.

تالىپتىڭ تامام ەلگە اتى شۇلى،
سۇرقيا جىلان ەدى زاتى ۋىلى.
ويناىتپ قاندى قامشى بەيۋاز جانعا،
ساپىرىپ قوسۇشى ەدى ءشۈت پەن سۋدى.

جەر - سۋدىڭ ءبارىن ءوزى يەلەگەن،
سانى جوق مال مەن جيعان دۇنيەدەن.
ۋينەن ءبي مەن تورە ارىلمايدى،
قۇمايداي جەمتىككە كەپ ۋيمەلەگەن.

حالىققا سالۋشى ەدى اۋىر المان،
تالايدان ورنى قۇرىپ ويراندالغان.
ەسىردى ساحارادا لاقسا قۇزعىن،
جەمتىك جۇلىپ، تۇمسىعىن قانعا مالغان.

سان جالشى قۇل بوپ ءجۇردى ەسىگىندە،
تاپ بولىپ قورلىق ءومىر كەشىرۋگە.
جارىماي اۋزى اسقا، ءيىنى بوزگە،
موينى برعايداي، تابانى تەسىلۋدە.

بار ەدى شابارمانى شانشار اتتى،
راقىمسىز كەدەيلەرگە ءزىلى قاتتى.
قىلىشىنان قان تامعان ءبىر باۋ كەسىپ،
حالىقتى زابىرمەنەن زار جىلاتتى.

بەرىپتى تالىپ بۇيرىق شانشاربەككە،
قىستاۋعا مالدى تۈگەل كوشىرمەككە.

«ازىق - تۈلك دەمەستەن دەرەۋ كوشىن!
جانسەبىل كەلەر كەدەي تەسك وكپە».

قار جاۋىپ، سۇنۇق تۈسكەن قاراشا دا،
شانسار بەك شاپتى بۇيرىق الا سالا.
«ۇيرىپ دىراۋ قامشى ەل باسنا،
«ار قوسقا ويران سالدى بارا سالا.

تۇرعاندا قار بوراتىپ، كۈن جەلدەنىپ،
شانسار بەك شاپىنىپ تۇر «سوزدى ورلەتىپ.
— قىستاۋعا ايالداماي كوشەسىڭدەر،
اتەي مەن كەلىپ تۇرمىن ات تەرلەتىپ.

جاۋىزدىڭ جوللىقتى جۇرت جازاسىنا،
ول كۈندە كىم ەس بولار پاناسزعا؟!
تالىپتىڭ ويلاعانى مالى عانا،
مالشىنىڭ اش - توعىنا قاراسىن با؟!

بار ەدى تۈكەن دەگەن «بىر جاس جىگىت،
تۇرمادى شىندەگى «سوزىن بۇگىپ.
ايتتى ول: — ەي، شانسار بەك، كوپ شانشىلما،
قاشانعى «بىز ەتەرمىز تۈزىمدىلىك؟!

كوش دەپتى بىزگە ۇكىرداي جۇگىڭدى ارت تا،
جانى قوش جارلىلاردى شىرىلداتسا.
الدىمەن ازىق - تۈلك قامداپ بەرسىن،
«دان - كۇيسىز وسىنشا جان قىرىلماق پا؟

تالىپقا قىمبات بولسا داۋلەت - مالى،
كەدەيدىڭ ارزان با ەكەن شىبىن جانى؟
«مىسقىقا ويىن، تىشقانغا ءوليم» دەيدى،
جارلىنىڭ كىمگە ەستىلەر مۇڭ مەن زارى؟!

وسى ءسوز شانشاربەككە باتىپ ەرەن،
ۋەتەنلىدى ومىراۋلاپ اتىمەنەن.
توكەننىڭ توبەسىنە قامشى ءۇيرىدى:
— ومىردەن جوعالتام، — دەپ، — زاتىڭمەنەن.

ۋەينە كەلدى توكەن ارەڭ باسىپ،
نزا بۇيىپ، وڭىنەن قانى قاشىپ.
زورەكەر زورلىعىنا شىداي الماي،
بارادى نامىستانىپ جانى جاسىپ.

ءجامىلا ايتتى: — نە بولعان ءوڭنىڭ قاشىپ؟
جاۋزدار ءجۇرعوي ساغان ءتىسىن باسىپ.
سۆسىز جەردە قۇرىپ قۇرداق قىپ،
سۆلى جەردە جەر بولار ەتىڭدى اسىپ.

— بۇل زامان بىلىك بەردى ءبي - تورەگە،
ءجامىلا بولدىق قوي ءبىز قۇ كەرەگە.
كەۋدەسىن قارا تاسپەن باستىراتىن،
بۇلاردان ەسە الاتىن كۇن كەلەر مە؟

— توكەن - اي، قايعى جانغا باتادى انىق،
ءس بىتپەس وتىرعانمەن قاپالانىپ.

اۋىرىپ ءۇش كۈن بولدى قايسار جاتىر،
ناعاشى اعاسىنا اپار الپ.

كەدەيدى قىرسىق ماڭگى قۇلاقتاعان،
بۇل ءومىردە قاي بالانى جىلاتپاعان؟!
ۋيىندە تىلەۋكەنىڭ قالسىن قايسار،
كۈشەمىز ۇزاعىراق ءبىر اپتادان،

تىلەۋكە اعاسى ەدى ءجامىلاننىڭ،
جارلى ول دا السىن بايقۇس، قالاي تىنىم.
بار ەدى جامال دەگەن جالعىز قىزى،
اكەسى جانىنا تەڭ بالايىتۇعىن.

قارىسى الدى قۇشاق اشا ول جىيەنىن،
— قۇلىنىم، قالپىتى عوي قۇ سۇيەگىڭ.
قوس قالقام، ءبىزدىڭ ۋيدە جۇرسىن ويىناپ،
ايرىلماي وركەشىندەي ءبىر تۈيەنىڭ.

دوسى بار لاۋلى اتتى تىلەۋكەنىڭ،
جۇباتىپ ول دا اقىلمەن تۇر ەكەۋىن.
— قايعىرما، شىراقتارىم، — دەدى ەسىركەپ، —
بىلەمىز كوڭىلدەرىڭ مۇڭلى ەكەنىن.

ءجامىلا ايتتى سوندا وكسىپ الپ:
— اعانىڭ ءسىز ەدىڭىز دوسى انىق.
سىزدەرگە ءسابى قايسار قالدى امانات،
جۇرگەيسىز، ءار قاشان دا ەسىڭە الپ...

تاپسىرىپ جالعىز ۇلىن اعاسىنا،
قوش ايتتى قۇشىپ تۇرعان بالاسىنا.
جاۋتاڭداپ قاراي بەردى ءسابى سول شاق،
اق ءسۇتىن اردا ەمىزگەن اناسىنا.

قايساردىڭ جاسى سوندا جەتىدە ەدى،
(ۇيادان ءالى - اق ۇشىپ جەتىلەدى).
جارقىشا ماڭدايى بار جانارى وتتى،
تىك بىتكەن تىنىسى مول كوكىرەگى.

وزىنە - ءوزى شەرتىپ زارلى مۇڭىن،
ءجامىلا، توكەن دەرتتىڭ ءشىپ ۇىن.
قىستاۋدى الستاى بەتكە الپ،
جونەلدى ارتىپ قارا تۇرلىعىن.

ءتۇسىرىپ تاى ءومىردىڭ نالاسىنا،
القىندى دۇلەي بوران الا سۇرا.
ءۇش كوشىپ وزگە جۇرتتان كەيىن قالپ،
تۇنەدى سارەۋسىننىڭ دالاسىنا.

سوقتى ەبى بۇلقان - تالقان ءشىن تارتىپ،
گۆلەيدى، شقىنادى، ۇيىقىپ، شالقىپ.
جۇرگىزبەي جۋان كولىك ات - تۇيەنى،
كەتەدى قۇم مەن تاستى ءۇيىپ جار قىپ.

ۇسكىرىك، اياز دۇلەي بۇرقاپ ءالى،
كورسەتپەي قويدى كوزگە ءبىر قارانى.

قويا كەپ قوراداعى ارالاستى،
 اش ءبورى بۇسىپ جاتقان قىرقاداعى
 وزگە جۇرت قۇتقارار ەت حابار لانس،
 كەۋدە دە ەندىگى ءوسىر جانار قانشا؟
 ەس كەتتى پانا تاپپاي ەكى عارىپ،
 كەز بولدى ءتەلسىز جاۋعا امال قانشا؟
 اق تۇتەك الاسۇرىپ ۇتىلدى،
 قوي بوسىپ الدى - الدىنا بىتىرادى.
 قۇنىققان بىتىق قانعا اش بورىلەر،
 قىرعىن ساپ مالعا، ەرەن قۇتىرادى.
 ءجاميلا، توكەن جاۋعا قارىسادى،
 قاسقىرعا قاتار سويل سالىسادى.
 اپاتتان مالدى قورعاپ قالۋ ءۇشىن،
 ءبىر جارم سوتكە جايۋالىسادى.
 قالجىراپ جىمىلدى ولار جال استى دا،
 قىمقىرىپ باسىپ الدى قار استىنا.
 ءجاميلا «قايسارىم!» دەپ زار جىلدى،
 اھ ۇرىپ ارتىنا قالعان بالاسىنا.
 ەبىگە قارسى جايىپ قۇلاڭ شاشىن،
 دەيدى انا «قايسار، قالقام، قۇانىشىم!
 بىزبەنەن كەتسىن وسى قارا تۇنەك،
 جوقتارسىڭ اتا - اناڭنىڭ قاندى جاسىن!»

ورقاشار، كۈرەڭۋندىر، قارابۇشۇق،
جازىقسىز ەكى جاندى جاتتى قۇشىپ.
ءجامىلا، توكەنمەن ەكى بەيباق،
اقىرى قار استىندا ءولدى ءۇسىپ.

قوي قىرىلىپ، ادام ءولپ قىرعىن تاپتى،
تالىپقا حابار ايتىپ كىسى شاپتى.
تىلەۋكە دە زار جىلاپ بىرگە كەلىپ،
سۈيەگىن تۇسىنىڭ ازەر تاپتى.

تىلەۋكە قايساردى ەرتىپ بايعا باردى،
— ەڭبەگى ەسىل ەردىڭ قايدا قالدى؟
بولماسا كەبىن — كەتپەن بەرىلسىن، — دەپ
كوزىنەن ەڭىرەگەن جاسى تامدى.

ءدارىعا — اي، بولعان با ەدى مۇنداي سۇمىدىق،
ءولپىتى قول ۇستاسىپ ەكى مۇڭلىق.
تالىپتان سۇراپ كەبىن الا المادى،
ەڭبەگى سەلگە كەتتى نەشە جىلدىق.

باي ايتتى: — بەرە المايمىن كەبىن — كەتپەن،
قارىزىم تولىپ جاتىر بۇرىنقى وتكەن.
بالاسى ەسەيگەندە وتەيدى ءالى،
قاسقىر قىرىپ ءبىر قورا قويدى كەتكەن.

قورانىڭ قاراقشىسىز شەتى بولماس،
ۇرمەسە بۇرالقى ءيىتىڭ قارنى تويماس.

ءدال سونداي تالپىنىڭ دا اسىراغان،
ئىتى ەدى سىرگەباي دا شەگىر، بورباس.

كىرىپ كەلىپ سىرگەباي: — قاعىندىرغان، —
دەدى ول، — وسى كەدەي ءبارىن قىلغان.
توكەندى دەر كەزىندە كوشىرتپەگەن،
سەن دە ءبىرى، بۇل بايدىڭ مالىن قىرغان.

دەدى دە قۇپ شىقتى ۇيدەن ەندى،
بالامەن بىرگە ەكەۋىن سۇيرەلەدى.
ويناى باسقا قامشى وق جىلانداي،
اقىنىڭ بىلاي قالىپ تىمەگەنى.

تىلەۋكە سوندا ەگىلىپ جىلاپ تۇرىپ،
كوزىنىڭ جاسىن كولدەي بۇلاپ تۇرىپ.
— ەي، جاۋىزدار، تويماساڭ شىكەن قانعا،
تارتىڭدار، بالاسىن دا لاق قىلىپ.

جىيلعان جۇرت الپ كەتتى تىلەۋكەنى،
جاناشىر جاقىن سوزگە ۇناتتىرىپ.
جەرلەدى جارلى — جالشى سۇيەكتەرىن،
شىعارىپ كەيىن — كەتپەن قۇراستىرىپ.

* * *

توكەن مەن جامپىلا ءولدى قار استىندا،
بىرنەشە جىلدار ءوتتى اراسىندا.

ەر جەتپ، ەسن جىپ، ادام بولدى،
ارتىندا قالغان جەتم بالاسى دا.

نۇر جامال قايسار مەن تەڭ وسەدى،
تالىپ باي شانشاربەكپەن كەڭسەدى.
— قايساردى تىلەۋكە دەن ايرايىق...
دەيدى ونىڭ كوڭلىنىدە بار بىر ەسەبى.

— قايسارغا ۇشر دەيك قۇ قاراڭدى،
اسقاقتاتىپ قويامىز با بىر جاماندى.
مەن قۇرغان توزاققا كىم ىلىنبەگەن،
قولىڭا قوندىرايىن نۇر جامالدى.

جەتپەي مە كۇشنىڭ تاقسىر مالايىڭا،
باقىت قوي بىلسە ولاردىڭ تالايىنا.
سىرگەباي ەبىن تاۋىپ ايتا المادى،
اناسىنان مەن ۇيىنىشى الايىن دا...

* * *

تىلەۋكە كوپ جىل جۇرگەن ەسگىنىدە،
مۇرشا جوق جاتىپ بەلىن شەشىنۋگە.
بىلاي دەدى ول جۇبايى ۇمىتقانغا:
— بولار ما، ەركىن اياق كوسىلۋگە؟!

وتىز جىل وتىن جاقىتىق، سۇن قۇيىپ،
قىس توڭىپ، جازدا ۇرۇمىز وتقا كۇيىپ.

قۇلىنىم، نۇر جامالىم ەسەيگەلى،
ءبىر ءبۇتىن قۇانبادى كىم كىپ.

ءتاغىر دەپ قۇدايغا دا نانپ كوردىم،
سەن بىزگە قۇلشلىقتى جازىپ بەردىڭ.
داۋىل سوقسا باي ءۇيىن قۇلاتپاۋعا،
مەن ماڭگى قاعىپ قويغان قازىق پا ەدىم؟!

قايتەيىك قارا قۇسقا جەم بولدىق قوي،
تابا الماي جول، اداسىپ سەندەلدىك قوي.
اقىرىپ اش ايۋداي وڭكەي مۇندار،
ءبىز ەمەس وتىر بۇكىل ەلدى وربىتپەي.

اتا - انا اشىپ اۋىر وي قاقپاعىن،
كەشكەندەي كوپ قىيالىڭ قۇي باتپاعىن.
كەۋدەسىن قارسى ايرا كۇرسىنەدى،
ءبۇلدىرىشەن جاس قىزىنىڭ ويلاپ قامىن.

نۇر جامال جاننان ارتىق اسىلى ەدى،
كوڭىلىن سونى ايمالاپ اشىپ ەدى.
جايقالىپ جاز گۈلىندەي بالعىن ارۋ،
مولدىرەپ جانارى نۇر شاشىپ ەدى.

كورگەن سولڭ جامال ءۇيدىڭ مۇڭلى حالىن،
وزەگىن ورتەپ، شىتەن تۇدى جالىن.
تىستەنىپ ۇلىرەگەن قىزىل ەرنىن،
كەك قايناپ اشۋلى نزا، بۇدى جانىن.